

ГОРАН ГОТЕВ

Живях при
диктаторите
на XX век

*Посвещава се на 90-та годишнина
от рождението на автора*

© Горан Готев, автор, 2008 г.
© Людмил Веселинов, художник, 2024 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2024 г.

ISBN 978-954-398-798-6

Горан Готев

Живях при диктаторите на XX век

Книгоиздателска къща „Труд“
София, 2024 г.

На жена ми

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

Нашият незабравим преподавател по журналистика Никифор Горненски, тогава заместник главен редактор на в. „Отечествен фронт“, се опитваше да ни приземи и да охлади фантазиите ни като студенти в първия випуск на новооткритата специалност журналистика.

„Момчета и момичета, гответе се за заводските многотиражки, за окръжните и околийските вестници! Не си въобразявайте, че дипломата ще ви донесе журналистическа слава. Тя може и да дойде, но след дълги и дълги години на най-неблагодарен труд.“

Беше и прав, и неправ. Ние наистина започнахме в многотиражки, в окръжни и околийски вестници, като окръжни и местни кореспонденти. Лично аз дължа на проф. Горненски дори назначаването ми за окръжен кореспондент на БТА в Стара Загора. Но годините минаваха и Борислав Бойчев е днес един от проникновените писатели на българското село, с ярко белетристично перо е Костадин Златков, Георги Тамбуев проправи пътя на разследващата журналистика, Иван Баджев и Георги Ведроденски-Мортус се утвърдиха като поети и сатирици, Евелина Георгиева и Димитър Езекиев са известни имена в журналистиката ни, а обичаният от всички ни Перси – Владимир Божиков, бе ерудит не само в спортния свят.

И в най-смелите си мечти не съм и мислил, че ще имам шанса да стана най-дълго пребиваващият в чужбина кореспондент на БТА, а накрая – и на „Дума“. Роден съм във вече заличено на картата родопско село, а обиколих повече от 60 страни и четвърт век почти непрекъснато работих или посещавах държави, които и съвременността, и историята обявиха за емблематични диктатури: Египет или Обединената арабска република на Гамал Абдел Насър, Алжирската народна и демократична република на Бен Бела и Хуари Бумедиен, Социалистическа република Румъния на Николае Чаушеску, Югославия на Йосип Броз Тито и Слободан Милошевич, Китай на Мао Цзедун и Дън Сяопин, СССР и Русия на Горбачов и Елцин, КНДР на Ким Ир Сен. Оказа се, че да живееш в света на диктатори е също голямо

професионално предизвикателство. Да виждаш как ден след ден един никому неизвестен, преди да поеме кормилото на властта, офицер се превръща в идол, икона и знаме на всички арабски народи, какъвто бе Насър, или в „най-велик син на румънския народ“, както бе наричан Чаушеску.

Или да бъдеш свидетел и на възхода, и на разрухата на водещата световното движение на необвързаните държави Югославия, която при Тито достигна своя международен апогей, а при Милошевич се превърна в сцена на най-кървавите след Втората световна война разпри и стълкновения на европейския континент.

Или СССР на неговия пръв и последен президент Михаил Горбачов и „възкръсналата“ Русия на Елцин и приемника му Путин. Да си възпитаван от дете, че това е най-великата държава в света, а да общуваш с нейни професори и академици, които едва преживяват в условията на новия руски капитализъм.

За младите читатели ще е любопитно да надникнат в най-ранните години на своите бащи и майки, когато народи на Африка, Азия и Латинска Америка посрещаха с разтворени обятия български лекари и инженери, архитекти и агрономи, геолози и медицински сестри. В ония години млади алжирски майки кръщаваха дъщеричките си с името България, а надписът „Произведено в България“ бе атестат за европейско качество.

Животът на българите в чужбина по своеобразен начин отразява и живота в България. Паралелът с диктатурите, с култа към личността на диктаторите показва и прилики, и отлики с онова, което виждахме в собствената ни родина. То невинаги бе в наша полза, но затова пък бе и поука, и предупреждение.

Не само журналист, но и всеки българин би бил щастлив, ако е общувал с президенти и премиери, със светила в световната литература и изкуство, с именити приятели на България и българите. С някои от тях ще ви срещне и тази книга. Тя няма друга амбиция, освен да бъде документ за времето, за ерата, в която диктатурите и диктаторите бяха все още на мода.

Авторът

АСУАНСКАТА ЕПОПЕЯ

„Заминавай за Асуан“ – така гласеше изписаната с латиница телеграма от София, която ме хвърли в треска. Трета година работех в Кайро, а това щеше да бъде първата ми служебна командировка в Египет, който иначе бях вече пребродил надлъж и нашир с личния си москвич. Помня, че когато умувахме дали да го натоварим в Бургас за Александрия, директорът на автосервиза на булевардите „Ботев“ и „Сливница“ се удиви:

– Защо ще го влачиш дотам? Та той ще загрява на всеки пет километра. А и със заплатата си там сигурно ще си купиш не кола, а лимузина...

Оказа се, че никъде в Египет, а и в цяла Северна Африка, която пропътувах с москвича, той не ме предаде. Колкото за заплатата, тогава тя бе 120 египетски лири и се равняваше на 336 долара. От тях за квартирата плащахме по 45 лири месечно, тоест по 126 долара, тъй че в ония години дори не мечтаехме за вносна кола. А случаят с моя москвич заслужава да бъде отбелязан, защото в 1961 г. той бе първата лична кола, изнесена в чужбина. Известният тогава в цяла България главен директор на митниците Лазар Бонев се видя в чудо, когато му каза, че чакам разрешение за износ на кола. Такава процедура тогава изобщо не съществуваше и се наложи да се преровят няколко международни справочника, докато се реши, че колата може да напусне България с тъй наречения триптих. И че в тримесечен срок съм длъжен да я върна обратно.

В чудо се видя и нашето посолство в Кайро, когато трябваше да я регистрирам там. Не беше имало случай българин да си докарва кола от България. И понеже нямаше как другояче, я регистрираха като лична кола на посланика. Тъй моят син москвич се оказа с втория дипломатически номер след служебния лъскав буик на посланика Борис Попов. Впоследствие този номер ме спасяваше при всяка понахална проверка на египетските полицаи.

Но да затворим скобата и да се върнем на Асуан. Суецкият канал и Асуанският язовир бяха двата материални символа на независимостта на Египет по времето на Гамал Абдел Насър. Суверенното си право върху канала Египет извоюва през 1956 г. във война с англичаните, която свали поредното британско правителство. А Асуанският язовир бе другият повод за национална гордост. Проектът за преграждане на Нил и за превръщане на част от пустинята в продължение на

Нилската долина бе много стар, но едва при Насър получи реализация. И единствено с помощта на Съветския съюз. В годините на Студената война това предизвикваше бяс в западните офиси, които не можеха да си представят, че тъй предпочитаният за зимни екскурзии на англичани и французи Египет ще попадне под съветско влияние. И че край храмовете на Рамзес и Хатчепсут в Луксор и Асуан ще се чува повече руска, отколкото английска реч.

За акта на преграждането на Нил се очакваше да пристигнат Насър и Хрущов. Събитието беше толкова импозантно, че и други арабски президенти изразиха желание да присъстват в Асуан. Очакваше се това да бъде най-голямата съветско-арабска среща на върха. Ясно беше, че Асуан е не само триумф на независимата политика на Насър, но и внушителна победа на съветската дипломация. А точно по това време, само година преди свалянето му, Хрущов бе в своя апогей. Арабите буквално го обожаваха. Всеки негов сензационен жест, като чукането с обувка по банката в Общото събрание на ООН, ги хвърляше във възторг. Портретите му можеха да се видят редом до тия на Насър във всяко каирско кафене. Не хиляди, а милиони фелахи в нескончаем шпалир край железопътната линия от Порт Саид до Кайро чакаха неговия влак, а той пристигна със самолет на летище Хелиополис. Повече от хиляда бяха и дошлите от цял свят чужди журналисти и телевизионни екипи. Интересът бе не толкова към обуздаването на най-древната река в света, а към възможния обрат в съветско-арабските отношения. Защото тогава и в Сирия, която бе част от Обединената арабска република (ОАР) на Насър, и в Ирак на баасисткия генерал Ареф комунистите бяха подложени на безмилостни репресии. Ние превъзнасяхме Насър като арабски национален герой, а в деня на пристигането ми в Кайро на 19 май 1961 г. той бе произнесъл реч, в която между другото каза: „Аз зная къде е центърът на арабския комунизъм. Той е в София“.

По-късно египетски приятели ми обясниха, че „раисът“ – така на арабски се казва президент, е бил разгневен от появилата се в „Работническо дело“ снимка на Годор Живков и Халед Багдаш – генералния секретар на Сирийската комунистическа партия. А Багдаш бе непримирим противник на обединението с Египет и историята доказва, че е бил прав.

Но моите египетски колеги ми споделиха и друго тяхно тълкуване на тази реч, която стана повод за продължителна антибългарска кампания на каирските вестници. Според тях нейният прицел е Москва, а

не София. „Раисът не може да атакува директно Съветския съюз, който също не одобрява обединението със Сирия, затова напада вас. По логиката на „Думам ти, жено – сещай се, снахо!“ . Оказаха се прави. Насър разчиташе не само на още по-голяма съветска финансова помощ, но и на политическа подкрепа на амбицията му да стане обединител на арабската нация. По-късно се потвърди, че арабското единство бе главната тема на посещението на Хрущов в ОАР.

И до днес ме преследват кошмари. Сънувам, че съм на някакво събитие, а после не мога и не мога да се свържа със София и да предам за него. Може би е от спомена за първите свободни избори в независим Алжир, когато от обед до вечерта чаках връзка със София в централната поща и така и не я получих. А в бележника си бях записал интервюта и с президента Бен Бела, и с генералния секретар на Фронта за национално освобождение на Алжир Мохамед Хидер. Същото бе почти четвърт век по-късно в Рейкявик, където американските и европейските журналисти предаваха направо от залата на пресконференцията на Горбачов за разговорите му с Роналд Рейгън, а ние, източноевропейците, като прокълнати се тълпяхме с часове пред телефонната централа на пресцентъра. Завиждам, наистина завиждам на младите колеги, които днес с едно натискане на бутоните на джиесемите си получават връзка с редакциите си.

Ужасът ми в Асуан бе оправдан. Руснаците имаха преки телефонни линии с Москва, а американците бяха изкупили правата на всички останали. За нас оставаше тогавашният „пресколект“ – право да изпратиш безплатна кореспонденция като телеграма. И да се надяваш, че тя ще бъде получена навреме в София, при условие че връзката през Рим или Женева е в ред. Знаех, че нямам никакъв шанс, и затова прибягнах до хитрина. Съветските колеги я наричаха „балванка“. Когато знаеш всичко за едно събитие – как ще протече, кой ще присъства, какво ще стане, приготвяш текста предварително и щом събитието почне, го изстрелваш към София. Със страх и надежда, че всичко ще мине, както е предвидено. Със съпругата ми се уговорихме да ѝ продиктувам всичко от Асуан, тя да го разшифрова от магнетофона и да го изпрати от Кайро. По-късно, след приключването на събитието, стях да ѝ предам дали има някакви промени. Най-голямата ми гордост, магнетофона – огромен тежък „Грундиг“, бях токущо купил в столицата на Йемен – Сана, и по телефона се наложи да диктувам на жена ми как да го включи, без да съм сигурен, че ще запише разговора или пък че ще успее да го разчете.

Докато журналистите се тълпяха пред баровете на хотел „Катаракт“, за да утолят жаждата си, реших, че не съм в състояние да напиша нищо, ако нямам преки впечатления от строежа, затова лесно наех такси – шофьорите вече дремеха на задните седалки в очакване на утрешното събитие. Понесохме се с вихрена скорост, за да се поразхладим, и скоро се оказахме на гигантската строителна площадка. Там наистина бе като пред сражение. Навсякъде сновяха тежки самосвали, натоварени с железобетонни блокове, през облаците прах едва се съзираше проблясващата от слънцето, сякаш замръзнала повърхност на Нил. Утре той щеше да бъде преграден за първи път в историята на една от най-древните цивилизации на света. И на двата бряга бяха разпънати транспаранти, прославящи нерушимата съветско-арабска дружба, обградени с огромни портрети на Насър и Хрущов. Въпреки че от пресцентъра ни бяха раздали подробно описание на предстоящата церемония, спряхме на един от командните центрове, за да поразпитам за подробности. Помня, че русокосият инженер изглеждаше като мой връстник – надали имаше 25–26 години, и се удиви, като го заговорих на руски, след като бе станал свидетел на арабската ни препирня с шофьора Мохамед. Показа се, че е от Харков и че е дошъл направо от хидротехническият институт. „Тук сме с още двама наши професори и трима доценти, които ще се завърнат чак в началото на учебната година“, ми каза той. Изкачихме се на един от съседните хълмове и моят съветски Вергилий в тази слънчева преизподня ми сочеше с пръст къде и как утре точно в 12 часа ще бъдат изсипани и последните каменни и железобетонни блокове, за да вкарат Нил в ново русло.

Проектът за Асуанския язовир има многогодишна история. И други египетски правителства са го превръщали в удобна предизборна платформа, за да се задържат на власт, но при всичките им опити и американците, и англичаните, и французите в крайна сметка са отказвали финансова помощ. Във Вашингтон, Лондон и Париж винаги е надделявало мнението, че не си струва да се харчат колосални средства за такъв „фараонски“ проект, който не може да им донесе никакви печалби, след като язовирът ще е египетска национална собственост. След Суецката криза пък идеята за западно финансиране направо умря. Не зная какво място е заемал Египет в геостратегическите планове на Москва, но е факт, че единствено Съветският съюз прие с готовност да финансира и изгради това гигантско хидроенергийно съоръжение, което щеше да разшири Нилската долина с близо една трета и щеше

да създаде препитание за милиони хора. През последните тридесет години под управлението на президента Мубарак Египет е под американско влияние, получава американска финансова помощ, но в страната, която почти утрои населението си от времето на асуанската епопея, не е изграден нито един обект с мащабите на Асуанския язовир.

На връщане двадесетгодишният мерцедес на Мохамед се разпърпори, изкашля се и спря. Дали беше повреда, дали беше прегрял, един бог знае. Надявах се, че шофьорът ще се опита да отстрани повреда-та, но той дори не благоволи да повдигне капака. Излязохме от колата и просто легнахме в канавката.

– Защо не провериш каква е причината? – запитах разтревожен, все пак бяхме на десетки километри от града.

– Само Аллах знае! – ми отговори невъзмутимо Мохамед и продължи да дъвче някаква сламка. – Аз съм шофьор. Не ми е работата да разбирам от мотори. Ако е казал Аллах, ще мине някой, ще ни оправи. Пък ти си „агнаби“ (чужденец). Всеки ще те закара до Асуан...

Седем години живях сред араби и така и не проумях тяхното търпение и примирение. Аз се гневях и кипях, а съседът ми в канавката все тъй невъзмутимо дъвчеше сламката си, сякаш целта на пътешествието ни бе тъкмо тази – да си лежим и да си лафим.

– Ти колко деца имаш – неочаквано ме запита Мохамед.

– Едно, защо?

– Ами защото аз имам седем. И чакаме осмо. Ти да не си нещо болен? Слабичък ми се виждаш...

– Не съм.

– А жена ти?

– И тя не е.

– Тогава ти, момче, яж повече фул! Фул яж! Дава форца. Ще бъдеш кауи (силен).

Фулът е египетското национално ястие. Това е черната бакла, която се вари цяла нощ в големи глинени делви, отворът на които е замазан с гъста кал. На сутринта едрите зърна стават като мозък. После се яде в различни варианти – поръсен с олио, с нарязан лук или с изпържени върху боба яйца – според кесията. Същият фул, размесен като кайма, се изпържва на малки кюфтенца, които се наричат тамея и са страшно вкусни. Но понеже и от едното, и от другото се пълнее, българите бяха измислили лафа „От фул и тамея не се става фея“. Въпреки това всеки път, когато имахме време, се отбивахме в ресто-

ранта на братя Исаевичи на площад „Ат тахир“ (освобождение) в центъра на Кайро, за да изядем поредната порция фул и тамея. Тия братя Исаевичи заслужават отделен разказ. Бяха трима, но и тримата с три различни паспорта – на българин, сърбин и македонец. Най-зле бе „сърбинът“, защото по времето на Насър египтяните бяха най-големи приятели с югославяните. Насър и Тито бяха основоположници на движението на необвързаните страни, а „сърбинът“ Исаевич се водеше „невъзвращенец“. И всеки път, когато Тито идваше на официално или работно посещение в Кайро, а това ставаше доста често, бай Исаевич си вземаше предварително приготвеното от жена му кифарче и отиваше да спи в ареста. Там престояваше до отпътуването на високия гост. Беше прибягнал до практиката да се самоарестува, за да не се повтори срамът от първото му арестуване, когато е бил откаран под стража и с белезници в участъка като опасен враг. И то от същите полицаи, които всяка вечер хранеше безплатно с фул и тамея.

„Българинът“ пък редовно си караше лятото във Варна, докато единствено бай Глигор не ходеше никъде. Той беше „македонец“. И защо? Защото единствен от тримата бе останал неграмотен. Тъй стана ясно, че всеки от другите двама е приел националността на държавата, където се е учил.

Но се оказа, че бай Глигор е по-голям български патриот, макар и да се водеше „македонец“. Веднъж от София пристигна танцов ансамбъл. Мисля, че беше „Средец“. За дипломатическия корпус посолството организира концерт в залата на Каирската опера, в която през 1869 г. под диригентството на самия Верди е изпълнена за първи път „Аида“, в чест на откриването на Суецкия канал. Сред присъстващите на концерта беше и цялата многобройна фамилия на братя Исаевичи, но когато залата избухна в ръкопляскания, над всички проехтя мощният бас на бай Глигор.

– Мабсут! Мабсут ауи! (Доволен съм! Много съм доволен!)

Тази шумна и непринудена изява на възторг не се вписваше в благопристойния дипломатически тон, но когато на сцената поднесоха цветя на изпълнителите, единственият огромен венец се оказа изпратен от бай Глигор.

Никой не знаеше колко точно членове броеше семейство Исаевичи, но самите те ни казваха, че всяка вечер се събират на една маса и това си е техен задължителен ритуал. Колкото до различните им паспорти, те бяха само за пред властите. Нито един от тях не страдаше

от прекомерен или престорен патриотизъм, но пък с радост приемаха в ресторанта и сладкарницата и сърби, и българи, и „македонци“, за каквито се представяха неколцина дипломати от югославското посолство в Кайро. Помня, че веднъж здравата ядосах един от тях, като му казах, че знае български.

– Не знам бугарски – троснато ми възрази той.

– Ами нали точно преди минута предложи на жена си: „Да купим кило сирене“. А това си е чист български.

– Не знам бугарски – вече гневно повтори македонският ни брат, а аз помирително настоях:

– Защо отказваш да признаеш, че си полиглот? Тъй знаеш цели три езика – македонски, сръбски и български. Можеш да претендираш и за добавки към заплатата си, която и без това е много по-висока от моята.

Не зная дали е потърсил добавка, но един от югославските кореспонденти, с които често се срещяхме, поразреди контактите ни. И една вечер ми довери, че заради донос на македонца му наредили да прекрати срещите си с мен. Само на кореспондента на „Борба“ Милутин Миленкович, който след десетина години щеше да стане директор на Радио Белград и председател на Съюза на югославските журналисти, не му пукаше за подобни забрани. И често си разменяхме семейни визити.

Когато за първи път се отбих у тях, направо се шашнах. Позвъних, посрещна ме някакъв арабин в дълга копринена галабея и ме покани да вляза. Озовах се в просторен хол пред препълнен с бутилки бар. Докато чаках Милутин да се появи отнякъде, оглеждах луксозно обзаведеното жилище и се чудех дали не съм сбъркал. Дали пък не ми е дал адреса на техния културен център, за който знаех, че също е в „Замалек“ – най-представителния квартал на чужденците в Кайро, разположен на един от малкото острови на Нил. Оказа се, че не е. Беше си кореспондентската квартира на семейство Миленкович.

– Не се учудвай! Апартаментът е на Шурбаги – прочутия египетски милионер, който емигрира в Ливан. Малко преди да избяга в Бейрут, неговият адвокат влезе във връзка с мен и ми го предложи много изгодно. Обясни ми, че ми го дава при минимален за обзавеждането му наем, срещу едно-единствено условие – да му го пазя и поддържам, за да може да влезе отново във владение на апартаментата, когато условията за завръщането му от чужбина позволят това. Тъй получих и този бар. Но се наложи да го попълня с бутилки. И не се заблуждавай!

Бутилките или повечето от тях са празни – само декорация. Иначе уиски, водка, вермут и мартини за приятели имам в изобилие.

Милутин ме посрещна сърдечно, като очакван гост, и побърза да ми обясни защо.

– Пиша писмо до редакцията и те чакам да ми кажеш още някои аргументи за поскъпването на живота, за да увеличат заплатата ми. С парите, които получавам, просто не може да се живее.

– А колко получаваш?

– Само триста плюс сто и двайсет за жена ми и по шейсет за двамата ми синове. Общо петстотин и четирийсет. Разбира се, редакцията плаща наема и разходите по колата.

Ще си призная, че останах като гръмнат. За сравнение нека напомня, че един египетски университетски професор получаваше петдесет, а полицай – само шест египетски лири. Моята заплата беше сто и двайсет лири и сам си плащах и наема, и за колата. Та дори посланикът ни не вземаше повече от двеста. Значи един югославски журналист получаваше колкото двама български посланици и половина. Точно тридесет години по-късно щях да се уверя в същите стандарти и в самия Белград. Беше ноември 1990 г. Току-що бях пристигнал в Съюзна република Югославия, този път като кореспондент на „Дума“, и една от първите ми срещи беше с колегата ми, заместник главен редактор на „Политика“. Този сръбски вестник с основание е смятан за най-стария на Балканите, защото излиза още от началото на миналия век. Та от дума на дума отворихме приказка и за промените в живота ни след бурната 1989 година. Обясних на моя стар приятел, че идвам в Белград като бивш заместник главен редактор на вестника и че там последната ми заплата беше шестстотин лева, т.е. трийсет долара. Не повярва. Накара ме два пъти да повторя – да, точно толкова – трийсет долара.

– Е, тогава просто неудобно ми е да кажа, че моята е четири хиляди и петстотин. Долара, не динара. И че в сумата не влизат хонорарите ми във вестника и в радиото и телевизията на „Политика“ – още тогава вестникът имаше собствени радио- и телевизионни програми.

Това, разбира се, не беше най-характерното доказателство, че западните ни съседи отдавна живеят по европейски стандарти, но не бе и най-маловажното. Та именно заплатите най-точно определят степента на материалната цивилизация на всяко общество. А по онова време дори дипломатите ни в чужбина бяха принудени да се стискат за всеки долар, лира или динар.

В Кайро югославските дипломати и кореспонденти наистина живееха със самочувствие, неотстъпващо на западното. За това имаха и друго основание. СССР и СФРЮ тогава бяха главните външнополитически съюзници на Насър. Югославия – като съосновател на движението на необвързаните държави заедно с ОАР, а Съветският съюз на Хрущов – като велика сила, подкрепяща независимата политика на най-популярния тогава арабски лидер.

В света още не се е родил арабски водач, който да засенчи авторитета и славата на Гамал Абдел Насър. В освободителното движение на арабските народи се очертаха ясно два пътя – на държавните преврати, извършвани в резултат на съзаклатие на офицери националисти, и на автентични революции, каквато беше алжирската. Промениите, които настъпваха в Ирак, Сирия, Йемен, Либия, Судан, ставаха все по примера на ръководената от Насър египетска революция. И не само заради начина, по който беше осъществена, или за промените, които извърши, но и заради личното обаяние на „раиса“.

Насър беше висок, снажен, с гарвановочерна коса и изваяно като от скулптор лице. Когато говореше, мъжественият му баритонов глас просто възпламеняваше тълпите. Не беше многословен, като Кастро например. Знаеше добре какво хората чакат да чуят от него и го казваше ясно и точно, като главното повтаряше и потретьаше, за да влезе дълбоко в съзнанието на всеки. Тогава неговите най-ярошни противници бяха и фанатизираните „мюсюлмански братя“, и арабските комунисти, на които той гледаше като на съперници в ръководството на арабското освободително движение. Отляво често го уязвяваха, че е симпатизирал на германските нацисти по време на Втората световна война, на което той спокойно отговаряше: „Ние водехме борба на живот и смърт срещу британските колонизатори. Нас ни избиваха британски агенти. Тогава какво по-естествено от това да желаем максималното обезкръвяване на вековния ни потисник?“.

Естествено той премълчаваше, че е желал победата на Ромел при Ел Аламейн и че се е вдъхновявал от „Моята борба“ на Хитлер. Истината е, че арабският социализъм, който Насър противопоставяше на съветския комунизъм, напомняше много повече на националсоциализма – свещена и неприкосновена частна собственост, силен държавен сектор и еднопартийна система на принципа един народ, една партия, един вожд. И за да бъде приликата още по-пълна – агресивна външна политика и стремеж за водачество на целия Арабски свят. Но

каквито и упреци да се отправят към идеологията на насъризма, за времето си той имаше голямо прогресивно значение. Та какъв бе арабският свят преди Насър, или по-точно преди революцията на египетските полковници (превратът срещу крал Фарук през 1956 г. беше извършен под командването на генерал Нагиб)? Почти в целия Арабски свят господстваха реакционни и ретроградни феодални монархии. Населението им тънеше в мизерия. Дори в началото на 60-те години на миналия век средната продължителност на живота в Египет не достигаше трийсет години.

Насър извърши аграрна реформа, раздаде земя на фелахите, национализира едрата индустрия и банките, въведе задължително начално образование, създаде широка здравна мрежа. Недоволство от авторитарния и репресивен режим можеше да се долови в левите интелектуални кръгове, в средите на засегнатата от национализациите едра буржоазия и в ислямистките нелегални организации, но простолюдието боготвореше Насър.

Когато за първи път се готвех да посетя Газа – тогава палестинска територия под контрола и управлението на Египет, нашият учител по арабски Мохамед Хашем, почти мой връстник, който преподаваше във френски колеж, ме натовари с куп поръчки. Тогава Газа бе безмитен център на нелегална търговия. Препълнени със стоки чак от Хонконг, корабите хвърляха котва нощем, навътре в морето прехвърляха товара на лодки и гемии и на сутринта всичко се подреждаше в складовете на многобройни магазини. Главните клиенти бяха, разбира се, египетските офицери. Та поръчките на Хашем бяха за слънчеви очила „Персол“, вратовръзки „Солка“ и „Аржанс“, китайски порцеланови сервиси за чай и кафе, а останалото по мой избор. Изпълних почти всичко, но за очилата се поколебах. Струваха шейсет лири, а месечната заплата на Хашем бе двайсет и пет. Аз самият носех очила за лира и половина. Отказах се. Когато в Кайро разопаковах покупките пред нашия млад учител, той не криеше радостта си, като дете ровеше в пакетите, но изведнъж се сепна:

– Не виждам очилата.

Обясних му защо не съм купил, а той остана като втрещен.

– Ама защо? Какво като струват толкова. Не знаеш ли, че такива очила „Персол“ носи самият Насър?

Чак тогава си дадох сметка, че Хашем се подстригваше като „раиса“, решише се като него и дори костюмите му бяха по неговата мода. И понеже и в лицето приличаше на президента, той просто се стремеше

ше да му подражава във всичко. Дори живееше в неговия квартал Хелиополис, откъдето пътуваше до Замалек почти цял час.

По време на първото ни участие в египетския мострен панаир щяхме да покажем и мотопеди „Балкан“. Свързах се с нашия търговски представител Ненко Цанков и го попитах дали ще може да уредим купуването на един мотопед за нашия учител. Отговори ми, че ще се опита да помогне. Но какво бе разочарованието ми, когато разбрах реакцията на Хашем.

– Да карам мотопед? Аз, който съм професор в колеж (и в Египет учителите се наричат професори)? Никога! Нали ще стана за смях на колегите. Ще ме вземат за занаятчия.

– Но ти пътуваш цели часове по трамваи и автобуси, и то в тая непоносима жега. И в твоя официален костюм с бяла риза и вратовръзка направо увираш. А с мотопеда ще пътуваш и бързо, и приятно. Как може да се тъпчеш в трамвай, а да те е срам да караш мотопед?

– Не ме е срам, защото в трамвая никой не ме познава. Но ако в квартала ме видят на мотопед, ще помислят, че са ме изхвърлили от колежа. Едно е да си незабележим в тълпата, но да запазиш името си, а друго – да станеш за резил пред очите на всички.

Тази логика тъй и не ми стана понятна. Дори пет години по-късно в Алжир, когато французите спряха снабдяването на големите магазини „Галери франсез“, прекръстени в „Галери алжериен“. Мястото на французите заеха германци и напълниха магазините с германски стоки – отлични, висококачествени, но непознати на алжирците. За да привлекат клиенти, германците силно намалиха цените и поне ние, българите, си накупихме чудесна германска конфекция – мъжки и дамски костюми, ризи, блузи. И точно когато се хвалех с новия си немски костюм, марка „Кайзер“, колегата ми от „Алжерпрес“ Абделаид съжалително ме погледна:

– Да си купя германски костюм? Никога! Та нали ще личи от километър. Може и пет пъти да струват по-скъпо, но ще си поръчам френски. Само френски. Аз ли да те уча какво значи френска мода и френска козметика?

Дали пък този битов снобизъм не е едно от неизброимите последствия от колониалното съжителство? Заради него заплатените с кръвта на един милион и седемстотин хиляди алжирски жертви свобода и независимост се обезсмислят от носталгията по режима на онези, които уж си отидоха завинаги, но на практика останаха и в съзнанието, и в бита на освободените. Та нали още на следващата година след

обявяването на независимостта един алжирски шофьор ми беше признал, че вече съжалява за френския си паспорт?

– Ако си бяхме останали французи, сега щях да карам таксито в Париж, а не тук. И щях да печеля достатъчно, за да изхранвам без проблеми цялото си семейство. А тук от целия ни род работя само аз.

Естествен и неотменим е стремежът на хората да не бъдат под чужда робия, да са свободни и независими, да не бъдат подлагани на репресии и унижения. Но какво се получи на практика в почти всички новоосвободени държави? Дори там, където независимостта дойде след националноосвободителни революции, на власт се установиха авторитарни, деспотични режими, които замениха колониалния с местен сатрап и потисник. И се оказа, че равнището на демократичните права и свободи, което бе достигнато дори в условията на колониализма от такива вече високоразвити страни като Франция или Великобритания, в новите независими държави няма да го има и след петдесет или сто години. Тогава в какво се изразяват завоеванията и придобивките на обикновените хора? Изглежда, в това, че свободно могат да се назоват алжирци, кенийци или малийци? Само че лишени от френските или английските заплати, от техните детски добавки и социални осигуровки.

Кореспондентската ми заплата в Алжир беше осемстотин франка (или динара), шофьорът на търговското представителство Мохамед ми беше казал, че когато работел за френска петролна компания пак като шофьор, само добавките за децата му са възлизали на хиляда и седемстотин франка. Колкото не получаваше тогава дори българският посланик. Е, как Мохамед няма да въздиша по френското време? Че само децата му са могли „да хранят“ целия им род!

Е, поне египтяните нямаха такива смущаващи бази за сравнение. Дори нещо повече, ако още помнеха миналото, в него нямаше нищо за завидане. И ако в Алжир, Гана, Гвинея, Кения хората все повече се отчуждаваха от новата власт, ако все по-силно ненавиждаха новите си управници, в Обединената арабска република, или по-точно в нейната основополагаща част – Египет, повече от двама милиона египтяни (тогава) обожаваха своя вожд. И бяха горди, че дори първият човек на най-великата според тях държава – Съветския съюз, му идва на крака, за да възхваля примера и делото му.

Към бъдещата стена на Асуанския язовир още от тъмна нощ вървяха многохилядни тълпи. Нас, чуждите журналисти, ни натовариха на автобуси, но и те едвам пълзяха сред гъмжилото от хора в техните

традиционни празнични бели галабии. Не помня да съм се нагълтвал с толкова много прах, макар че съм попадал дори в стихията на хамсини – изсушаващия всичко вятър, който духа от пустинята цели петдесет дни, и оттук идва името му хамсин – петдесетник.

Трибуната, от която Насър, Хрущов и арабските президенти щяха да гледат историческото преграждане на Нил, беше още далеч пред нас и аз не вярвах, че изобщо ще се доберем до нея. Така и стана. Оставиха ни някъде в подножието, откъдето все пак виждахме високите гости, а словата им щяхме да чуваме от високоговорителите. А те още от тъмни зори гърмяха военни маршове, сякаш предстоеше не строителна операция, а генерално сражение. Истината е, че египетската пропаганда внушаваше точно това – генерално сражение на „великия Насър“ срещу глада и бедността, срещу наследената от хилядолетията изостаналост. Ако се вярваше на радиото, телевизията и вестниците, Асуанският язовир щеше да създаде втора Нилска долина, превръщайки пустинята в цветущи градини. В напразните си опити да предизвика поне съмнение в грандиозността на това наистина фараонско строителство Западът разгръщаше световна кампания в защита на храма Абу Симбел и на другите безценни старини на древната египетска цивилизация. Но египтяните намериха безпримерно в историята решение и на това – храмът с неговите гигантски статуи на Рамзес Втори бе нарязан на блокове, пренесен и отново построен на стотици километри по горното течение на реката. Той и до днес е едно от най-атрактивните зрелища за милиони чужди туристи, които имат още един повод за възхищение от подвига на реставраторите и пазителите на тази общочовешка светиня.

Тогава, разбира се, дори не се замислях за световните кампании „за“ или „против“ Асуанския язовир. Вълнуваше ме само едно – ще мога ли да се добера до телефон, за да потвърдя и допълня предадената вече на съпругата ми предварителна информация. Попаднал сред това многомилionenно гъмжило от хора, човек се чувства като мравка сред мравуняк. Но тревогата и безпокойството ми буквално се изпариха, когато чух гръмовния глас на „раиса“, на Гамал Абдел Насър. Той се обърна първо към Хрущов, после отиде при него и крепко го прегърна сред бурните възгласи на милиони гърла: „Насър–Хрущов!“, „Насър–Хрущов!“.

Хората, но преди всичко ние, чуждите журналисти, очаквахме с най-голямо нетърпение какво ще каже Хрущов. Моментът бе особен. Арабският свят бе на кръстопът. Насър пледираше за общоараб-